

per végén felakasztották. Arra azonban jó volt a vallomása, hogy ennek alapján a csendőrséget is háborús bűnösneként kezeljék kollektíven. A későbbiekben pedig arra, mint az a könyvből is látszik, hogy személyén keresztül ítéljék meg az egész csendőrséget. (Tudni érdemes ehhez, hogy a könyv borítóján is direkt egy egész szakaszra való csendőr masírozik.) Való igaz, hogy a nyilasuralom időszakában a csendőrszervezetek észkelte magát számtalan hasonlóan elvetemült ember, ámde ilyen alapon ugyanezt meg lehetett volna tenni, mondjuk a tűzoltósággal is. Nem így történt. A csendőrséget 1945-ben fasiszta katonai jellegű szervezet vádjával feloszlatták.

Összefoglalva az egészet, 1. a csendőrség politikai funkciói (választások idején irányított rendfenntartás, agrármozgalmak és sztrájkok leverése), 2. a csendőrsortüzetek, 3. egyes csendőregységek részvétele az újvidéki vérengzésben, valamint 4. a zsidóság gettósításában és deportálásában fő eszközként való közreműködés elegendőnek bizonyultak ahhoz, hogy a közemlékezetben végérvényesen elhalványuljon a szervezet köznapi rendfenntartó és bűnüldöző funkciója.

Irodalomjegyzék:

- HECKENAST Gusztáv – INCZE Miklós – KARÁCSONYI Béla et al.: *A magyar nép története*. Budapest, 1953, Művelt Nép Kiadó.
- BEREI Andor (szerk.): *Új magyar lexikon*. Budapest, 1959, Akadémiai Kiadó.
- PESCHKA Vilmos (szerk.): *Akadémiai kislexikon*. Budapest, 1989, Akadémiai Kiadó.
- SZAMUELY Tibor – RÁNKI György: *Történelem*. Budapest, 1961, Tankönyvkiadó.
- BORSÁNYI György: *Októbertől márciusig*. Budapest, 1988, Kossuth Kiadó.
- FEKETE Gyula: *Fortélyos félelem igazgat*. Budapest, 1977, Móra Kiadó.
- KARSAI László – MOLNÁR Judit: *Az Endre-Baky-Jaross per*. Budapest, 1994, Cserépfalvi.

PARÁDI ÁKOS

Polgárórség a polgári magyar állam rendvédelmében.

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-1873-0605>

DOI: 10.31628/RTHXXI.2012.37-38N.194-199p

A rendvédelmi modellek tértől és időtől függően változnak, valamint minden ország rendelkezik a saját rendvédelmére jellemző sajátossággal is.¹ Ezen nyilvánvaló tény mellett azonban arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy léteznek egy-egy korszakra, vagy térségre jellemző különös vonások is.² Végül pedig az emberiség fejlődése során megvalósult rendvédelmi modellek összessége tartalmaz néhány általános jellemzőt is, amelyek többé kevésbé valamennyi modellben észlelhetők.³

A polgári államtípus kialakulásával intézményesültek az állami rendvédelmet – e tekintetben az önkormányzati felügyelt alatt álló rendvédelmet is államinak tekintem, hiszen az önkormányzatok is az állam részét alkotják – támogató civil szerveződések, bár erre már korábban is volt példa. Ezek a civil szerveződések természetesen az állam jellegétől függték. A XX. század nagy diktatúrái esetében például a rend védelmét támogató civil szerveződések kizárólag az egyeduralmat megvalósító párt égisze alatt jöhettek létre, többnyire valamilyen pártmilícia formájában. Többpártrendszer esetében azonban a rendvédelmet támogató civil szerveződések általában nem politikai párt függőek.

A polgári magyar államban is megtalálhatók voltak a rendvédelem társadalmi támogatására hivatott szervezetek. Álláspontom szerint közéjük sorolható a polgárőrség is.

A polgárőrségek rendszere a vizsgált időszak rendvédelmének sajátos részét képezte. Az első kérdés, amit meg kell válaszolnunk, hogy hová sorolhatók a polgárőrségek? Nevezetesen a központi államhatalom, illetve az önkormányzati rendvédelmi testületek számát gyarapították-e, vagy pedig társadalmi, esetleg a magánszférába tartozó rendvédelmi szerveződésként foghatók fel?

A polgárőrségeket feltétlenül társadalmi szerveződésként kell tekintenünk, hiszen a szervezet tagsága önkéntes alapú volt. Tevékenységükért állami, illetve önkormányzati honoráriumban nem részesültek. Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy tevékenységük lényegét a település rendvédelmét megvalósító szervezet támogatása alkotta. Alapvetően karhatalmi – bár nem csapaterős – jellegű támogatás nyújtásából állt a polgárőrségek tevékenysége.

Ez a helyzet összhangban állt a kivételes hatalom magyarországi koncepciójával. Ennek az volt a lényege, hogy a kivételes hatalom által biztosított kompetenciákat a polgári közigazgatás hatóságai és nem a haderő gyakorolta. A Magyar Királyság területén, a hadműveleti területek kivételével – a rendvédelmi testületek nem kerültek a véderő fennhatósága alá, ezért a polgárőrségeknek is a rendvédelmi testületek fennhatósága alá kellett kerülniük.⁴

E helyzetből fakadóan felmerülhet a kérdés arra vonatkozóan, hogy a magyar állam miért kényszerült a rendvédelmi testületek társadalmi szerveződések által megvalósuló támogatására? Békeidőben erre nem is volt szükség. A rendfenntartását az e célra létrehozott szervezetek megvalósították. A szükségessé váló fejlesztéseket a rendvédelmi testületeken belül, illetve az új rendvédelmi testületek létrehozásával valósították meg.⁵

A polgárőrségek létrehozását a háború következtében kialakult helyzet tette szükségessé. Korábban ugyanis – a nagyobb élő erőt igénylő és a csapaterős feladatokat is – a haderő igénybevételel valósították meg. E teendőket alapvetően a háború időszakában is a véderő igénybevételel teljesítették. A rendvédelmi testületek létszáma azonban jelentősen csökkent, mivel a testületben szolgálatot teljesítők nem mentesültek a behívások alól és – a háború elhúzódása miatt – a létszám kiegészítésére felvételek útján sem kerülhetett sor.⁶

Ilyen helyzetben szükséges volt a hiányzó rendvédelmi létszám pótlására, bár a háború kezdetén még nem számítottak annak elhúzódására. Az elnyúló fegyveres harcok nyomán romló közbiztonsági helyzet pedig fokozottan igényelte a rendvédelmi testületek polgárőrök általi megerősítését. 1914 őszén belügyminiszteri rendelettel hozták létre a polgárőrséget a meglévő rendvédelmi szervezetek támogatására, a közrend biztosítása érdekében.⁷

A polgári őrségek szervezetét a rendelet a Magyar Királyság egész területére kiterjesztette, feladatát a lakosság élet- és vagyonvédelme alkotta. Polgárőrségek rendvédelmi jogkört nem gyakorolhattak, tevékenységüket a rendőrhatóságok utasításai szerint kellett ellátniuk, tagjainak felkészítéséről – elsősorban a fegyverhasználatra vonatkozóan – a rendőrhatóságoknak kellett gondoskodniuk.

A polgárőrségek tagjai 18. életévüket betöltött, feddhetetlen erkölcsű, magyar állampolgárságú, egészséges férfiak lehettek. Azok, akik még nem részesültek katonai kiképzésben, nem kérhették felvételüket. A polgárőröket ugyanúgy behívhatták katonai szolgálatra, mint akik nem léptek be a polgárőrségbe. A polgárőrök parancsnokaikat és helyetteseiket választották, de a rendőrhatalóság hagyta jóvá.

A polgárőröknek fegyverhasználati joguk volt, fegyverzetük kardból és löfegyverből állt. Fegyverüket önállóan szerezték be. Abban az esetben azonban, ha a rendvédelmi testületek tagjai nélkül láttak el szolgálatot, csak önvédelemre használhatták. A polgárőrség egyenruhát nem kapott. Bal karjukon azonban szolgálatban „polgári őr” feliratú nemzeti színű szalagot voltak kötelesek viselni.

A polgári őrségek tagjait elsősorban olyan szolgálatokra osztották be, amelyek nem igényeltek különösebb rendvédelmi szakismeretet. Természetesen szükség esetén más jellegű szolgálatot is elláthattak, azonban arra kellett törekedni, hogy ilyen esetekben feladatukat szakképzett rendvédelmi testületi tag társaságában lássák el.

A polgári őröknek esküt is kellett tenniük.⁸

A polgárőrség nem számított vadonatúj szervezetnek, eredete a XVI–XVII. századra nyúlik vissza. Túléltek a céheken nyugvó, úgynevezett fertályrendszerű városi rendőrségeket. E rendőrségek részleges felbomlásának voltak utódai a polgárőrségek.

Elsősorban őrzésvédelmi feladataik voltak. Nekik kellett ellátni – háború idején – a katonai őrzést igénylő objektumok, sóhivatalok, postahivatalok, raktárak; laktanyák; sőt, néha egyes erődök védelmét, de felhasználták őket katonai szállítmányok kíséretére is. A XIX. században törvénycikk mondta ki, hogy a nemesi felkelés számára a városoknak nem kell lovasokat kiállítaniuk, ha azok helyett a belbiztonság védelmére „kellőleg fölszerelt s fegyverekkel ellátott polgárőrséget” tartanak.⁹ 1808-ban az országgyűlés már egyenesen kötelezte a szabad királyi városokat a polgárőrség felállításra „a törvényes felmerülő esetben, nyílt háború idején”.¹⁰

A polgárőrség fő feladata szükség esetén a belső rend fenntartása, másodlagos célja pedig az ünnepélyeken való díszelgés volt. A polgárőrség mai fogalmaink szerint háborúban, a hátszországban biztosította a fontosabb objektumokat. Ezzel segítette elő a haderő összevonását, erejének felhasználását. Amikor a rend helyreállítása érdekében elégtelennek bizonyultak a csekély létszámú önkormányzati rendvédelmi erők, ugyancsak a polgárőrséget alkalmazták. Ily módon olcsó, helyi manővertartalékra tett szert a korabeli rendvédelem. A polgárőrség tagjai – néhány kivételtől eltekintve – ellentétben a rendvédelmi testületek tagjaival, nem élethivatásként üzték polgárőri teendőiket. Tisztes polgári hivatással rendelkeztek. Szükség esetén állították őket hadrendbe. Bizonyos rendszerességgel azonban kiképzésben is részesültek. A polgárőrség háborús helyzet esetén köteles volt a katonai előljárásnak engedelmeskedni, békeidőben a városi hatóság irányítása alá tartozott. A polgárőrség 1809-ben a szabad királyi városokban összesen 35 800 főt, 1811-ben (Fiume nélkül) 34 052 főt számlált. A na-

gyobb mezővárosokban szintén megszervezték a polgárőrséget. A napóleoni háborúk végeztével a polgárőrségre nem volt komolyabb szükség, erről tanúskodott létszámának drasztikus csökkenése: 1848 tavaszán a szabad királyi városokban összesen 7530 főt mutatnak a források.¹¹

„Az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc során a polgárőrségek alkották a nemzetőrségek csírát.”

„A nemzetőrséget fontossága, egységes irányítása érdekében gróf BATHYÁNY Lajos miniszterelnök saját fennhatósága alá helyezte. Az első hetekben a nemzetőrség szervezése a városokban hozott nagyobb eredményeket. Kezdetben a nemzetőr alakulatok többsége úgy jött létre, hogy a meglévő polgárőrségek kiegészültek az önként jelentkezőkkel. Ekkor a létszám kb. 55–60 000 fő lehetett. A Pozsonyban és Pesten kirobbant antiszemita zavargások felszámolásában a nemzetőrség jól szerepelt, komoly segítséget jelentett a kormánynak. Országos szervezésre vonatkozó első intézkedésekre április 20-a után került sor. Gróf BATHYÁNY Lajos miniszterelnök intézkedésére felállították a nemzetőrség csúcsszervét, az *Országos Nemzetőrségi Haditanácsot*. A haditanács az ország minden nemzetőr alakulata fölött rendelkezhetett. Május végétől megalakultak a haditanács osztályai. Az egységes szervezés miatt a meglévő polgárőrségeket feloszlatták, és lakóhelyük szerint osztották be őket a helyi nemzetőrségekbe.”¹²

Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc leverését követően a polgárőrségek visszaállítására nyilvánvalóan nem kerülhetett sor. A HABSBURGOK jogeljárásai koncepciójával nem állt összhangban a rendvédelem társadalmi szerveződésű megerősítése. A kiegyezés után pedig nem merült fel a polgárőrségek újbóli létrehozásának igénye. Az I. világháború azonban felvetette a Magyar Királyságban működő rendvédelmi testületek megerősítésének szükségességét. Ekkor nyúlt vissza a magyar kormányzat a magyar polgárőr hagyományokhoz.

Ma már meglehetősen reménytelen a polgárőrségek pontos létszámának megállapítása. Nem járhatunk azonban messze az igazságtól, ha – figyelembe vesszük azt a körülményt, hogy az ország valamennyi településén létre kellett hozni – a tűzoltósággal hasonló méretű szervezetként becsüljük meg. A mintegy 60 667 főnyi létszám azonban csupán a háború időszakára értendő.

Az Őszipórszás Forradalom időszakában a gyökeresen megváltozott közbiztonsági helyzet kikényszerítette a rendvédelmi testületeket támogató karhatalmi jellegű szervezetek létrehozását. A frontokról tömegesen hazatérő felfegyverzett tömegek kordában tartására az eredeti személyi állománnyal rendelkező rendvédelmi testületek elégtelennek bizonyultak volna, hát még az önmaguk árnyékaként működő magyar rendvédelmi szervezetek. A helyzetet jól érzékelteti dr. DIETZ Károly rendőrfőkapitánynak a TISZA-perben elhangzott tanúvallomása.

„Lövehettem volna, de nem volt kivel. Az én 700 emberemmel szemben a proletárdiktatúra oldalán állt: a 20 000 főnyi helyőrség, a 2000 főnyi tengerész, a 18 000 leszerelt katona, 1000 vasúti rendőr, a felfegyverzett munkásság és

még 5000 népőr”. (A kommunista párt sok fegyvert vásárolt az országon át visszavonuló Mackensen hadtest katonáitól, és ezzel fegyverkezett fel.)¹³

Szükség volt tehát különböző névvel működő karhatalmi szervezetek létrehozására. Városokban többnyire az önkormányzatok, vidéken pedig a nagyobb birtokosok hoztak létre ilyen szervezeteket. Budapesten ilyen szervezet volt például a *Védőrség* és – a tisztán szociáldemokrata alakulatnak tekinthető – *Népőrség*. A központi államhatalom is törekedett országos karhatalmi szervezet létrehozására, ez volt a *Nemzetőrség*.¹⁴ A *Nemzetőrség* létszáma 1918 végére már meghaladta a 80 000 főt.

A Tanácsköztársaság létrejöttével azonban minden rendvédelmi erőt megszüntettek, illetve a *Vörös Őrségbe* integráltak.¹⁵

A Tanácsköztársaság leverését követően – a jogfolytonosság alapelvéből kiindulva – a forradalmak előtti állapotokhoz tértek vissza. A háborús körülmények szülte speciális megoldásokat – mint például a polgárőrség – azonban nem hívták újra életre. Ehelyett – az 1914-1919 közötti időszak tapasztalatait figyelembe véve – igyekeztek konszolidálni a magyar rendvédelmet.¹⁶

Jegyzetek:

²⁷ PARÁDI: Rendvédelem vagy rendészet.

²⁸ PARÁDI: A magyar rendvédelem sajátosságai és fejlődési periódusai a második világháború előtt és után.

²⁹ PARÁDI: Viszontválasz FINSZTER Géza: „Honvédelem rendvédelem” válaszcikkére.

³⁰ 1912/LXIII. tc.

³¹ PARÁDI: *A magyar rendvédelem története*. 69–71. p.

³² BORBÉLY – KAPY: 15–26. p. ; REKTOR: 30–49. p.

³³ 4 220/1914. BM. r.

³⁴ „Én, N.N. esküszöm az élő Istenre, hogy Őfelségéhez, apostoli királyunkhoz és Magyarország alkotmányához hű leszek. Polgári kötelességeimet pontosan és lelkiismeretesen teljesítem, feladatkörmön belül adott előjárói rendelkezéseknek feltétlenül engedelmeskedem, a hivatali titkot megőrzöm. Isten engem úgy segítse.”

Loc.cit.

³⁵ 1805/I. tc.

³⁶ 1808/II. tc.

³⁷ Vö. 5.sz.heggyzettel. 51. p.

³⁸ Loc. cit. 55–56. p.

³⁹ ÖRY: A rendvédelmi szervek az első világháború, az „őszirózsás” forradalom és a proletárdiktatúra időszakában.

⁴⁰ NAGY

⁴¹ ÖRY: Katonapolitika és hadseregszervezet az 1918-as polgári demokratikus forradalom idején.

⁴² PARÁDI: A Magyar Királyság rendvédelme 1867-1919.

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONOGRÁFIÁK

BORBÉLY – KAPY — BORBÉLY Zoltán – KAPY Rezső: *A 60 éves magyar rendőrség 1881-1941*. Budapest, 1942, Halász Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat.

NAGY — NAGY Vince: *Októbertől októberig*. Gyomaendrőd, 1991², Európa – História. /Extra Hungariam./

PARÁDI: A magyar rend- — PARÁDI József et al. (szerk.): *A magyar rendvédelem története*. Budapest, 1996², Osiris. 367 p. HU-ISBN 963 04 7958 3.

- REKTOR — REKTOR Béla: *A Magyar Királyi Csendőrség oknyomozó története*. Cleveland, OHIO, USA, 1980, Árpád Könyvkiadó Vállalat. 552 p. USA-ISBN 0-934214-01-8.
- TANULMÁNYOK
- ÖRY: Katonapolitika és hadseregszervezet az 1918-as polgári demokratikus forradalom idején. — ÖRY Károly: Katonapolitika és hadseregszervezet az 1918-as polgári demokratikus forradalom idején. *Hadtörténelmi Közlemények*, LXXXIII. évf. (1970) 1-2.sz.
- ÖRY: A rendvédelmi szervek az első világháború, az „öszirózsás” forradalom és a proletárdiktatúra időszakában. — ÖRY Károly: A rendvédelmi szervek az első világháború, az „öszirózsás” forradalom és a proletárdiktatúra időszakában. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IV. évf. (1994) 5. sz. 51. p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1993. szeptember 21-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „Háború, forradalom, trianon” című V. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A magyar rendvédelem sajátosságai és fejlődési periódusai a második világháború előtt és után. — PARÁDI József: A magyar rendvédelem sajátosságai és fejlődési periódusai a második világháború előtt és után. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, VI. évf. (1996) 7. sz. 80–89. p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1995. október 25-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „Háborúból diktatúrába” című VII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A Magyar Királyság rendvédelme 1867-1919. — PARÁDI József: A Magyar Királyság rendvédelme 1867-1919. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, IX. évf. (1999) 10. sz. 98–147. p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1998. szeptember 22-én Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „A nyugati rendvédelem hatása a XIX-XX. századi magyar rendvédelemre” című X. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: Rendvédelem vagy rendészet. — PARÁDI József: Rendvédelem vagy rendészet. *Beliügyi Szemle*, XLIX. évf. (2001) 2. sz. 97–108. p. HU-ISSN 1218-8956.
- PARÁDI: Viszontválasz FINSZTER Géza: „Honvédelem rendvédelem” válaszcikkére. — PARÁDI József: Viszontválasz FINSZTER Géza: „Honvédelem rendvédelem” válaszcikkére. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XIV. évf. (2008) 17. sz. 51–56. p. HU-ISSN 1216-6774.
- JOGSZABÁLYOK
- 1805/I. tc. — 1805/I. tc. az általános fölkelésről.
- 1808/II. tc. — 1808/II. tc. fölkelésnek az alább írott módon való följánlásáról.
- 1912/LXIII. tc. — 1912/LXIII. tc. a kivételes hatalomról.
- 4220/1914. BM. r. — 4 220/1914. BM. r. a polgári őrségek szervezéséről.